

**Augustin Souchy - Πορτογαλία 1975:  
Λουζιτανικές επαναστατικές εμπειρίες**



## Από το περιοδικό "Ξ" Τεύχος 6 - Ιούνιος 2004

Το «Πορτογαλία 1975: Λουζιτανικές επαναστατικές εμπειρίες» είναι το τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου Προσοχή αναρχικός! – Μια ζωή για την ελευθερία – Πολιτικές αναμνήσεις του Αουγκουστίν Σούχυ.[1] Ο Σούχυ (Ράιμππορ Σιλεσίας 1892 – Μόναχο 1981) ήταν ένας από τους πιο γνωστούς υποστηρικτές του αναρχοσυνδικαλισμού. Μεγάλωσε σε οικογένεια σοσιαλδημοκρατών, γνώρισε πολύ νέες τις ιδέες του σοσιαλισμού κι επηρεάστηκε από τα γραπτά των Λαντάουερ, Στίρνερ, Ντύριγκ και Κροπότκιν. Υπήρξε μαθητής του Γκούσταβ Λαντάουερ στο Βερολίνο το 1911 και αρνητής στρατεύσης σε καιρό πολέμου το 1914. Κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου έζησε εξόριστος στη Σουηδία (απ' όπου απελάθηκε) και τη Δανία (όπου φυλακίστηκε). Επιστρέφοντας στο Βερολίνο το 1919 συμμετείχε στην αναρχοσυνδικαλιστική οργάνωση F.A.U. (Freie ArbeiterUnion, Ελεύθερη Ένωση Εργατών) και αρθρογραφούσε στην εβδομαδιαία εφημερίδα Der Syndikalist (Ο συνδικαλιστής). Το 1921 συμμετείχε στο ιδρυτικό συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Εργατών (I.A.A. – Αναρχοσυνδικαλιστική Διεθνής) και υπήρξε γραμματέας της ως το 1933 μαζί με τον Ρούντολφ Ρόκερ και τον Αλεξάντερ Σαπίρο. Μετά τον εμπρησμό του Ράιχσταγκ το 1933 αναγκάστηκε να εγκαταλείψει το Βερολίνο κι εγκαταστάθηκε στη Γαλλία. Το 1936 βρέθηκε στην Ισπανία δύο εβδομάδες πριν την έναρξη του εμφυλίου πολέμου. Κατά τη διάρκεια του εμφυλίου ήταν υπεύθυνος πληροφόρησης εξωτερικού της αναρχοσυνδικαλιστικής C.N.T. και εξωτερικός πολιτικός σύμβουλος. Το 1939, λίγο πριν την είσοδο των στρατευμάτων του Φράνκο στη Βαρκελώνη, κατέφυγε στη Γαλλία, όπου και φυλακίστηκε με την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Το 1941, καθώς τα γερμανικά στρατεύματα καταλάμβαναν τη Γαλλία, απέδρασε και το 1942 έφτασε μέσω Καζαμπλάνκας στο Μεξικό, όπου έζησε ως το 1948 αρθρογραφώντας και δίνοντας διαλέξεις σε όλη τη χώρα. Έγραψε αναρίθμητα άρθρα και βιβλία στα γερμανικά, τα σουηδικά και τα ισπανικά. Ταξίδεψε στη Ρωσία (1920), στη Γαλλία (1921), στην Αργεντινή και στην Ουρουγουάη (1929), στην Ισπανία (1931), στη Σουηδία (1933, 1961, 1977), στην Κούβα (1949), στο Ισραήλ (1951), στις Η.Π.Α. (1952, 1976), στον Καναδά (1976), στη Λατινική Αμερική από το Μεξικό ως τη Χιλή (1958-59), στην Τζαμάικα, στην Ονδούρα και στη Βενεζουέλα (1963-66), στη Γερμανία και στην Αυστρία (1961-62), στη Μαδαγασκάρη (1962), στην Αιθιοπία (1966) και στην Πορτογαλία (1975). Στα ελληνικά έχουν κυκλοφορήσει τα βιβλία του Κολλεκτιβισμός και Αυτοδιαχείριση στην Ισπανία (1936-39) από τις εκδόσεις Ελεύθερος Τύπος και Οι μάχες του Μάη του 1937 στην επαναστατημένη Βαρκελώνη από τις εκδόσεις Άρδην. Κείμενά του περιέχονται ακόμη στο βιβλίο του Sam Dolgoff Αναρχικές κολλεκτίβες που εκδόθηκε από τη Διεθνή Βιβλιοθήκη.

*Augustin Souchy*

**Πορτογαλία 1975:**

**Λουζιτανικές επαναστατικές εμπειρίες**

## Από την πολιτική στην κοινωνική επανάσταση

Όταν πέρασα το κατώφλι των ογδόντα χρόνων, σκέφτηκα αναγκαστικά ότι θα έπρεπε να βρω μια μόνιμη κατοικία. Πού όμως; Πατρίδα μου ήταν ο κόσμος όλος και οικογένειά μου η ανθρωπότητα. Για μισό αιώνα αναζήτησα την ελευθερία στη μισή υδρόγειο με διαβατήρια τεσσάρων διαφορετικών κρατών, κηρύσσοντας την ελευθερία. Ένωθα σπίτι μου στο Βερολίνο και στη Στοκχόλμη, στο Παρίσι και στη Βαρκελώνη, στο Μεξικό και στη Νέα Υόρκη, παντού όπου είχα φίλους. Θα μπορούσα να είχα βρει τη γαλήνη στη Γκερναβάκα, το μέρος με το πιο ευχάριστο κλίμα. Όμως η ιδιοσυγκρασία μου δεν μου το επέτρεψε. Ήταν η μοίρα, το πεπρωμένο, η τύχη ή ήταν τα άστρα που με οδήγησαν στο Μόναχο; Ο ινδιάνος του Μεξικού θα απαντούσε στην ερώτηση αυτή με το στερεότυπο “quien sabe”, το ερωτηματικό “ποιος ξέρει”. Κάθε απάντηση, που πιστεύει κανείς ότι είναι η σωστή, προκαλεί νέα ερωτήματα. Με απασχολούσε προσωπικά λιγότερο το “πού” και περισσότερο το “τι”. Ήθελα να καταγράψω σε ένα βιβλίο τις εμπειρίες και τις γνώσεις μου από δύο δεκαετίες στη Λατινική Αμερική. Το 1974 κυκλοφόρησε στη Φραγκφούρτη το βιβλίο μου *Λατινική Αμερική – μεταξύ στρατηγών, campesinos και επαναστατών*. Εντωμεταξύ δεν εγκατέλειψα τη ζωή του οδοιπόρου: ταξίδεψα για διαλέξεις στη Γερμανία, την Αυστρία και τη Σουηδία. Το 1975 ταξίδεψα με σκοπό την κοινωνικοπολιτική ενημέρωσή μου στην Πορτογαλία, όπου η πολιτική επανάσταση εξελισσόταν ολοένα και περισσότερο σε κοινωνική επανάσταση. Σαν παλιός ερευνητής της επαναστατικής ιστορίας έπρεπε να γνωρίσω καλύτερα αυτήν την εξελικτική φάση.

Λουζιτανία ήταν το όνομα που έδωσαν οι Ρωμαίοι στο δυτικό τμήμα της βηρικής χερσονήσου, που σήμερα ονομάζεται Πορτογαλία. Εδώ, στις 25 Απριλίου του 1974 ανατράπηκε μια δικτατορία, που είχε την εξουσία για περισσότερο από τέσσερις δεκαετίες και ξεκίνησε μια επανάσταση, η οποία έθεσε στόχο της την πραγμάτωση της κοινωνικής δικαιοσύνης. Είναι αξιοσημείωτο ότι η επανάσταση αυτή δεν ήταν μαρξιστική. Οι πρωτεργάτες της δεν ήταν προλετάριοι αλλά στρατιωτικοί: στρατηγοί και αξιωματικοί με τα τάγματά τους. Οι διάφοροι ελιγμοί που χρειάστηκε να γίνουν στην πορεία προς την πολιτική δημοκρατία, λόγω επανειλημμένων αποτυχημένων πραξικοπημάτων από δεξιά και αριστερά, έχουν περιγραφεί αναλυτικά από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και γι’ αυτό δεν χρειάζεται να περιγραφούν και εδώ. Η πολιτική επανάσταση από τα πάνω άνοιξε το δρόμο για ριζοσπαστικές αλλαγές της κοινωνικοοικονομικής δομής από τα κάτω, που αντιστοιχούσαν στα αιτήματα του αλλοτινού αναρχοσυνδικαλιστικού εργατικού κινήματος της Πορτογαλίας. Στις αλλαγές αυτές θα αναφερθώ εδώ με βάση τις προσωπικές μου εντυπώσεις.

Η απαλλοτρίωση των εμπορευμάτων και η κατάληψη των εργοστασίων καθώς και η επακόλουθη μετατροπή τους σε συνεταιρισμούς παραγωγής παρουσιάστηκε ως έργο των κομμουνιστών. Επρόκειτο για παραπλάνηση – σε ένα βαθμό απολύτως συνειδητή. Η άμεση δράση των Πορτογάλων εργατών και χωρικών δεν είχε τίποτα κοινό με τον κρατικό κομμουνισμό τύπου Μόσχας. Ήταν περισσότερο η πραγμάτωση στόχων που είχαν διατυπωθεί από τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας στα συνέδρια και τις διασκέψεις της αναρχοσυνδικαλιστικής Γενικής Συνομοσπονδίας Εργασίας C.G.T. (Confederacao General do Trabalho): «Θεωρούμε απαραίτητη την απαλλοτρίωση των μέσων παραγωγής. Τα μέσα παραγωγής πρέπει να περάσουν στα χέρια των παραγωγών, μοναδικοί διαχειριστές τους πρέπει να είναι τα συμβούλια, τα προϊόντα πρέπει να διανέμονται δίκαια από τα συνδικάτα».

Αυτά γράφει μια απόφαση της πορτογαλικής C.G.T. το 1919. Ένα χρόνο αργότερα το συνδικαλιστικό συνέδριο εργατών γης διακηρύσσει, σύμφωνα με το πνεύμα του Μπακούνιν και του Κροπότκιν, πως «όλες οι αγροτικές ιδιοκτησίες θα πρέπει να παραχωρηθούν στις ελεύθερες κοινότητες και στα συνδικάτα εργατών γης για χρησιμοποίηση και εκμετάλλευση, με στόχο την βελτιστοποίηση των παραγωγικών αποτελεσμάτων και τη δίκαιη κατανομή των προϊόντων».

Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του Σαλαζάρ[2] τα συνδικάτα διαλύθηκαν και τα πιο αφοσιωμένα μέλη τους κυνηγήθηκαν, φυλακίστηκαν και πολλές φορές δολοφονήθηκαν. Πολλοί διέφυγαν στο εξωτερικό. Η συνδικαλιστική καθημερινή εφημερίδα *A Batalha* απαγορεύτηκε. Αλλά ακόμη και μετά τη διάλυση των συνδικαλιστικών οργανώσεων το πνεύμα του κινήματος εξακολουθούσε να ζει, κι αυτό το πνεύμα ήταν που ήρθε στο προσκήνιο μετά την καταπίεση πολλών δεκαετιών.

Τα νέα για καταλήψεις εργοστασίων και ιδρύσεις συνεταιρισμών μου θύμιζαν την κολλεκτιβοποίηση στην Ισπανία κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου, την οποία είχα γνωρίσει από κοντά με τα ίδια μου τα μάτια. Δεν είχα τον παραμικρό δισταγμό να αποδεχτώ την πρόσκληση των σουηδών συνδικαλιστών να συμμετέχω σε ένα ομαδικό εκπαιδευτικό ταξίδι στην Πορτογαλία. Η υποψία μου ότι η μετατροπή των ιδιωτικών επιχειρήσεων σε συνεταιρισμούς δεν έγινε με τις ντιρεκτίβες του Κομμουνιστικού Κόμματος, αλλά ξεπήδησε από το πνεύμα και την πρωτοβουλία του εργαζόμενου λαού, επιβεβαιώθηκε. Το εναρκτήριο λάκτισμα δόθηκε, όπως και παλιότερα στην Ισπανία, από τα κάτω και ξεκίνησε από την περιφέρεια.

Το Νοέμβριο του 1975 επισκεφτήκαμε αγροτικές καλλιέργειες και εργοστάσια για να γνωρίσουμε από κοντά τις αλλαγές στις δομές ιδιοκτησίας και τις επιδράσεις τους στην οικονομία και την κοινωνική θέση του εργαζόμενου πληθυσμού. Θα μεταφέρω τις εντυπώσεις και τις εμπειρίες που αποκτήθηκαν στο ταξίδι αυτό με βάση κάποια παραδείγματα.

## Praia Grande Das Arribas

Κυριακή 9 Νοεμβρίου 1975. Στα εργοστάσια της Λισαβόνας επικρατεί ησυχία. Αντίθετα, στο παραλιακό ξενοδοχείο που βρίσκεται κοντά στην πόλη –αυτοδιαχειριζόμενη επιχείρηση εδώ και ένα χρόνο– υπάρχει μεγάλη κίνηση. Το προσωπικό έκανε τη δική του κοινωνική επανάσταση σε μικρογραφία. Ο αντιπρόσωπος της διαχείρισης αναφέρει:

«Οι διαπραγματεύσεις με τον ιδιοκτήτη κράτησαν μήνες. Απαιτήσαμε διακοπές ενός μήνα το χρόνο και δώρο χριστουγέννων ύψους ενός μισθού, έτσι όπως ισχύει ήδη σε πολλές επιχειρήσεις. Η διεύθυνση μας εξήγησε ότι κάτι τέτοιο δεν ήταν οικονομικά ανεκτό για την εταιρεία. Η επιχείρηση θα σταματούσε τη λειτουργία της κι έτσι θα χάναμε τις δουλιές μας. Στο σημείο αυτό αποφασίσαμε να παρέμβουμε δυναμικά. Μια συνέλευση της επιχείρησης αποφάσισε να πάρει το ξενοδοχείο στα χέρια της. Εκλέξαμε μια ομάδα διαχείρισης πέντε ανθρώπων. Στην αρχή εργαζόμασταν οικειοθελώς δέκα μέχρι και δώδεκα ώρες την ημέρα. Το εγχείρημά μας προβλήθηκε από το ραδιόφωνο και τον Τύπο. Πήραμε ένα δάνειο εκατό χιλιάδων εσκούδος από το υπουργείο τουρισμού. Όλοι αισθανόμασταν πιο δυνατοί λόγω των ευθυνών που αναλάβαμε.

Οι αποφάσεις σχετικά με τους μισθούς και τις συνθήκες εργασίας λαμβάνονταν από τη γενική συνέλευση. Ο μηνιαίος μισθός των γυναικών αυξήθηκε από τα τρεισήμισι στα πέντε χιλιάδες εσκούδος. Υποστηρίξαμε την εξίσωση των μισθών με το σύνθημα "ίσοι μισθοί για ίση εργασία", όμως οι συνθήκες μας ανάγκασαν να διατηρήσουμε προσωρινά κάποιες διαφορές στους μισθούς. Φυσικά εγκρίναμε οι ίδιοι πλέον τις ετήσιες διακοπές ενός μήνα και το δώρο χριστουγέννων για όλους. Ξεπληρώσαμε το δάνειο μέσα σε ένα χρόνο. Εισάγαμε καινοτομίες στη διαχείριση του ξενοδοχείου. Ρίξαμε τις τιμές των δωματίων στο μισό για τη νεκρή περίοδο και την τιμή του φαγητού στο ένα τέταρτο. Χρηματοδοτήσαμε νέες επενδύσεις με προσωπικές εισφορές. Η επιτυχία ήταν τεράστια. Ο αριθμός των πελατών αυξήθηκε. Το προσωπικό έφτασε από τα εικοσιπέντε στα σαράντα άτομα και την καλοκαιρινή περίοδο μάλιστα στα σαρανταπέντε. Μέχρι τώρα δεν έχουμε μοιράσει τα κέρδη. Και το ιδιοκτησιακό καθεστώς παραμένει απροσδιόριστο. Δεν θέλουμε κρατικοποίηση της επιχείρησης. Ό,τι και να γίνει είμαστε έτοιμοι να υπερασπιστούμε τις κατακτήσεις μας.»

Το παραλιακό ξενοδοχείο Praia Grande ήταν η πρώτη αυτοδιαχειριζόμενη επιχείρηση στην Πορτογαλία στον τομέα των ξενοδοχειακών επιχειρήσεων. Αργότερα προστέθηκαν κι άλλες.<sup>[3]</sup>

## Εργοστάσιο παραγωγής βιδών Florescente Lissabon

Το εργοστάσιο, ο μεγαλύτερος προμηθευτής βιδών στην Πορτογαλία, ιδρύθηκε πριν από μισό αιώνα και παραπάνω. Την εποχή της επίσκεψής μας απασχολούσε διακόσιους σαράντα εργάτες, μεταξύ αυτών και πενήντα γυναίκες. Μετά την πτώση της δικτατορίας, ακριβώς την 1η Μαΐου του 1974, οι εργάτες διέκοψαν την εργασία τους. Τα αιτήματά τους ήταν μισθολογικά. Εκλέξανε ένα εργατικό συμβούλιο με την ονομασία “Comision de Trabalhadores” (επιτροπή εργατών). Οι διαπραγματεύσεις κράτησαν μήνες. Στις 25 Φεβρουαρίου 1975 οι εργάτες κατέλαβαν το εργοστάσιο, τοποθέτησαν άοπλη περιφρούρηση και απαγόρευσαν την είσοδο στον ιδιοκτήτη και στους ανθρώπους της εμπιστοσύνης του.

Στην αρχή η κυβέρνηση και τα συνδικάτα προσπάθησαν να πείσουν τους εργάτες να επιστρέψουν το εργοστάσιο. Μάταια όμως. Αργότερα οι ανώτατες αρχές αναγκάστηκαν να αναγνωρίσουν την αυτοδιαχείριση. Ο λόγος ήταν πως το σταμάτημα της λειτουργίας του εργοστασίου είχε δημιουργήσει ελλείψεις στην αγορά βιδών. Το υπουργείο εργασίας πρόσφερε δάνεια από κρατικοποιημένες τράπεζες. Η διεύθυνση της επιχείρησης αποτελείται από οκτώ άτομα και υπεύθυνη είναι η επιτροπή εργατών (εργατικό συμβούλιο). Οι αρχικές δυσκολίες ξεπεράστηκαν μέσα σε λίγους μήνες. Ένας εργάτης στις μηχανές:

«Σήμερα δουλεύουμε για μας τους ίδιους. Ο καθένας αναπτύσσει τις πρωτοβουλίες του χωρίς γραφειοκράτες. Μαζί με τους τεχνικούς συζητάμε για τη βελτίωση και την αύξηση της παραγωγής. Για μισθούς και συνθήκες εργασίας αποφασίζουμε εμείς οι ίδιοι στη γενική συνέλευση.»

Το υπουργείο εργασίας ασχολήθηκε με το αν θα έπρεπε να κρατικοποιηθεί η επιχείρηση. Οι συμμετέχοντες στην επιχείρηση δεν μπορούσαν να συμφωνήσουν τι θα ήταν καλύτερο γι' αυτούς. «Κι αν κάποια μέρα μια κυβέρνηση φιλικά προσκείμενη προς τους επιχειρηματίες ανακηρύξει παράνομη την αυτοδιαχείρισή σας, τότε τι θα κάνετε;», τους ρώτησα. «Τότε θα αμυνθούμε.»

## Τα ναυπηγεία Lisnave παραμένουν ιδιωτικά

«Γιατί τα ριζοσπαστικά επαναστατικά συμβούλια της Πορτογαλίας δεν κρατικοποίησαν τη μεγαλύτερη ιδιωτική επιχείρηση, τα ναυπηγεία Lisnave, που απασχολούν 870 εργάτες και υπαλλήλους;», θέλαμε να μάθουμε. Η απάντηση του προέδρου του συμβουλίου εργαζομένων Carlos Gomes ήταν: «Γιατί είναι μια πολυεθνική εταιρεία. Το πενήντα τοις εκατό των μετοχών ανήκει σε Ολλανδούς και Σουηδούς.»

Στα ναυπηγεία Lisnave δεν υπήρξαν συγκρούσεις εργατών μετά την επανάσταση. Οι μισθοί δεν είναι χαμηλότεροι από αυτούς των κρατικοποιημένων επιχειρήσεων. Το ωράριο εργασίας είναι το ίδιο όπως και σε κάθε άλλη επιχείρηση: σαράντα ώρες την εβδομάδα. Κι εδώ έχουν ένα μήνα διακοπές το χρόνο και δέκατο τρίτο μισθό. Μετά την επανάσταση ψηφίστηκε σε μια συνέλευση εργαζομένων μια επιτροπή εργατών με ογδονταεπτά μέλη (ένα για κάθε δέκα εργαζομένους), καθώς και ένα δεκαπενταμελές συμβούλιο. Το συμβούλιο αυτό είχε δικαίωμα λόγου στην πρόσληψη και στην απόλυση εργατών καθώς και ενημέρωση σχετικά με τη διαδικασία παραγωγής και τη διαχείριση, συμπεριλαμβανομένων των συμβολαίων. Οι συνθήκες εργασίας είναι ανάλογες με τις συνθήκες στις κρατικοποιημένες επιχειρήσεις.

Σύμφωνα με μια απόφαση του Αυγούστου του 1974 επιτρέπεται σε κάθε επιχείρηση που απασχολεί πάνω από πενήντα εργαζομένους να εκλέγει ένα συμβούλιο, το οποίο έχει το δικαίωμα να ελέγχει τα παραγωγικά έργα και τις επενδύσεις, αλλά και να αξιολογεί και να επιβλέπει την παραγωγή. Ο πρόεδρος του συμβουλίου εργαζομένων Carlos Gomes όμως, δεν έχει εμπιστοσύνη στους νόμους μιας αστικής κοινωνίας. Το συμβούλιο εργαζομένων, λέει, μπορεί στην καλύτερη περίπτωση να προετοιμάσει τους εργάτες για μια νίκη της λαϊκής εξουσίας. Σε μια απόφαση της γενικής συνέλευσης, που μας έδωσε, διαβάζουμε:

«Ο έλεγχος της παραγωγής από τους εργάτες έχει αποφασιστική σημασία για την προετοιμασία και την πρακτική εφαρμογή της σοσιαλιστικής εθνικοποίησης της βιομηχανίας.»

## Στον κόκκινο Νότο

Η λέξη Alentejo σημαίνει πέρα από τον ποταμό Tejo (Τάγο). Alentejo είναι μια επαρχία νότια της Λισαβόνας, όπου οι κοινωνικές δομές μοιάζουν με τη γειτονική Ανδαλουσία: ένας μικρός αριθμός μεγαλοαγροκτημόνων και μια μεγάλη πλειοψηφία ακτημόνων εργατών γης. Εδώ ήταν που θα περίμενε κανείς μια αγροτική επανάσταση κι εδώ ήταν που ξέσπασε.

Η επαρχία Alentejo δεν ήταν καθόλου μα καθόλου κομμουνιστική, όπως δηλαδή προβλήθηκε στον υπόλοιπο κόσμο. Στο Vimieiro, έναν τόπο με τρεις χιλιάδες κατοίκους, στον οποίο δέκα ιδιωτικές καλλιέργειες πέρασαν στην αυτοδιαχείριση, στις εκλογές της 25ης Απριλίου 1975 οι κομμουνιστές πήραν 270 ψήφους, το κοντινό προς αυτούς Δημοκρατικό Λαϊκό Κόμμα (M.D.P.) πήρε 170 ψήφους, οι σοσιαλιστές αντίθετα πήραν 930 ψήφους και οι Φιλελεύθεροι Λαϊκοί Δημοκράτες 480 ψήφους. Οι χωρικοί και οι εργάτες γης που κατέλαβαν τα αγροκτήματα των μέχρι τότε ιδιοκτητών δεν ήταν στην πλειοψηφία τους κομμουνιστές. Το γεγονός ότι βλέπει κανείς τόσες πολλές αφίσες του κομμουνιστικού κόμματος αποδεικνύει μόνο την οικονομική δύναμη του κόμματος. Οι περισσότεροι ντόπιοι με τους οποίους μίλησα μου είπαν πως δεν ανήκουν σε κανένα κόμμα.

Η πρώτη κατάληψη πραγματοποιήθηκε στις 11 Φεβρουαρίου 1975 σε μια καλλιέργεια 785 εκταρίων, που φέρει έκτοτε το όνομα “Cooperativa Santana”. Σε σύντομο χρονικό διάστημα προστέθηκαν άλλοι εννιά συνεταιρισμοί διαφορετικού μεγέθους – μεταξύ 700 και 1200 εκταρίων. Σε ένα κτίριο με καφενείο, μύλο και φούρνο μπορούσε κανείς να διαβάσει με τεράστια γράμματα “Ocupado pelas Cooperativas” (κατειλημμένο από τους συνεταιρισμούς). Τι ώθησε τους φιλήσυχους εργάτες γης και μικροκαλλιεργητές στην επανάσταση; Μήπως ήταν κάποιοι επαγγελματίες επαναστάτες αυτοί που τους παρακίνησαν; Για την απάντηση αρκεί ένα βλέμμα στο παρελθόν.

Οι ιδιοκτησιακές συνθήκες παρέμεναν αναλλοίωτες για αιώνες. Κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών η δικτατορία προστάτευε στοργικά τους ιδιοκτήτες, κάποιοι από τους οποίους είχαν γίνει “κροίσοι” με ατομικές ιδιοκτησίες πάνω από 17.000 εκτάρια γης. Στο ξέσπασμα της επανάστασης υπήρχαν 500 τσιφλικάδες που κατείχαν μεγαλύτερη έκταση από όση πεντακόσιες χιλιάδες εργάτες γης και μικροκαλλιεργητές. Τρεις χιλιάδες μεγαλοκτηματίες (5,4% του συνολικού πληθυσμού) κατείχαν περισσότερα από εκατό εκτάρια, αντίθετα οι απλοί αγρότες (90% του πληθυσμού της περιοχής) κατείχαν λιγότερο από ένα ο καθένας, τις περισσότερες φορές μόνο μισό εκτάριο. Ο “πάτρωνας” ερχότανε μόνο περιστασιακά στο κτήμα του, συνήθως για κυνήγι με την παρέα του. Τμήμα του κτήματός του παρέμενε ακαλλιεργητό.

Στη βόρεια Πορτογαλία το εβδομήντα τοις εκατό των απλών αγροτών κατέχουν τόσο λίγη γη, ώστε η παραγωγή της να καλύπτει οριακά τις ατομικές τους ανάγκες. Τριάντα τοις εκατό του πληθυσμού ασχολείται με την αγροτική παραγωγή, σε αντίθεση με το έξι ή και το τέσσερα τοις εκατό των βιομηχανικών χωρών. Παρόλο που η Πορτογαλία είναι μια αγροτική χώρα, η αγροτική παραγωγή της δεν φτάνει για να καλύψει τις ανάγκες του πληθυσμού της. Περίπου το

ένα τρίτο των τροφίμων έρχεται από το εξωτερικό. Οι μέθοδοι παραγωγής στην αγροτική οικονομία είναι ξεπερασμένες. Οι μεγαλοϊδιοκτήτες στον Νότο έδειξαν ελάχιστο ενδιαφέρον για τον εκσυγχρονισμό της παραγωγής τους. Η αναδιανομή των γαιών είναι κάτι που έπρεπε να είχε συμβεί εδώ και καιρό.

Θα μπορούσε κανείς να περιμένει να είχε συμβεί η δομική αλλαγή πριν από την επανάσταση του Απριλίου του 1974, όμως οι πολιτικοί δεν το είχαν σκεφτεί καθόλου. Αντίθετα, οι ριζοσπάστες αξιωματικοί των επαναστατικών συμβουλίων έστειλαν “ενισχυτικές” ταξιαρχίες στον νότο για να κερδίσουν τους εργατές γης στο πλευρό της επανάστασης. Όμως η κομμουνιστική καθοδήγηση ήταν περιττή. Οι απλοί αγρότες κι οι εργατές γης κινητοποιήθηκαν από μόνοι τους.

Κάποιοι ηλικιωμένοι ίσως να θυμήθηκαν την παλιά αναρχοσυνδικαλιστική προπαγάνδα. Ούτε όμως και η ίδρυση των *colectividades* των ισπανών χωρικών και προλετάριων αγροτών κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου θα πρέπει να τους ήταν παντελώς άγνωστη. Με άλλα λόγια: έγινε ένα βήμα προς την αυτοβοήθεια.

Ο Jose Bento, εργάτης γης, πενήνταετών, αναλόβητος, δεν ήξερε τίποτε από σοσιαλιστές ή κομμουνιστές θεωρητικούς, είχε όμως κοινό νου και δεν φοβόταν να πάρει πρωτοβουλίες. Δούλευε μεροκάματο σε κάποιον μεγαλοϊδιοκτήτη. Υπήρξαν κάποιες συγκρούσεις με τον “πάτρωνα”. Σε μια συνέλευση στις 18 Φεβρουαρίου 1975, ο Bento πρότεινε την κατάληψη του κτήματος και την ίδρυση ενός συνεταιρισμού. Η πρότασή του έγινε δεκτή. Συμμετείχαν δεκαοκτώ οικογένειες και τριανταοκτώ ενήλικες. Εκλέξανε μια διαχειριστική επιτροπή πέντε ανθρώπων. Το κτήμα κάλυπτε 705 εκτάρια. Μέσα στο κτήμα υπήρχαν τριάντα αγελάδες, διακόσια πενήντα πρόβατα και εικοσιπέντε γουρούνια. Οι συνεταιριστές δεν σπάσαν το κεφάλι τους για να μαντέψουν ποιες θα είναι οι αντιδράσεις του ιδιοκτήτη που ζούσε στην πόλη. Δεν ήταν πάντως γνωστό αν θα έκανε μήνυση. Η κρατική εξουσία δεν παρενέβη. Η διεύθυνση γεωργίας έδωσε ένα δάνειο τριακοσίων χιλιάδων εσκούδος. Αποφασίστηκε να αυξήσουν τους μισθούς των αντρών από εκατόν πενήντα σε εκατόν ογδόντα εσκούδος και των γυναικών από εβδομήντα σε εκατόν τριάντα εσκούδος. Ο συνεταιρισμός παραγωγής ανέλαβε να καλύψει και τις εισφορές για τις συντάξεις. Η ηλικία συνταξιοδότησης ξεκινά στα εξηνταπέντε χρόνια.

Η μετάβαση από την ιδιωτική στη συλλογική οικονομία πραγματοποιήθηκε χωρίς μεγάλες δυσκολίες. Οι συνεταιριστές αποφάσισαν να οργώσουν τον ακαλλιέργητο αγρό, που για πολλά χρόνια ήταν παραμελημένος από τον ιδιοκτήτη. Λίγους μήνες αργότερα η διεύθυνση γεωργίας αναγνώρισε επίσημα την κολλεκτιβοποίηση. Ο κόσμος υπέθεσε ότι το κράτος ανέλαβε και την οικονομική αποζημίωση του ιδιοκτήτη. Ο συνεταιρισμός επιτρέπεται να καλλιεργεί και να χρησιμοποιεί τη γη, δεν μπορεί όμως να την πουλήσει.

## Casebres

Αντιμέτωποι με το φόβο ενός αβέβαιου μέλλοντος κάποιοι μεγαλοϊδιοκτήτες στην Casebres της περιοχής Alcasar do Sal αποφάσισαν να σταματήσουν την καλλιέργεια των χωραφιών τους. Οι εξηνταεπτά άντρες και πενήντατέσσερις γυναίκες που έτσι έμειναν άνεργοι κατέλαβαν το κτίριο της διοίκησης, ίδρυσαν μια κοινότητα παραγωγής κι άρχισαν να καλλιεργούν τα χωράφια – κάποια απ’ αυτά δεν είχαν καλλιεργηθεί ποτέ.

Ο συνεταιρισμός είχε πάνω από 4300 εκτάρια γης. Η λύση των νομικών προβλημάτων που προέκυψαν εναποτέθηκε στη διεύθυνση γεωργίας. Οι συνεταιριστές εκλέξανε τρεις εξαμελείς επιτροπές: μία για την παραγωγή, μία για το εμπόριο και μία για τη διαχείριση και τα λογιστικά. Κάποιοι ακτήμονες καλλιεργητές χωραφιών προστέθηκαν στο συνεταιρισμό και πρόσφεραν τα μηχανήματά τους. Παράγονταν ρύζι, καλαμπόκι, ντομάτες και πιπεριές. Έγινε συγκομιδή ελιάς και φελλού από φλούδα βελανιδιάς. Το υπουργείο γεωργίας ενέκρινε ένα δάνειο με ευνοϊκούς

όρους και αποπληρωμή σε δέκα χρόνια. Τα σημαντικά θέματα του συνεταιρισμού εξετάζονται στη γενική συνέλευση και ρυθμίζονται σύμφωνα με τις αποφάσεις της συνέλευσης. Ο εβδομαδιαίος μισθός αποφασίστηκε να είναι οκτακόσια εσκούδος για τους άντρες και πεντακόσια για τις γυναίκες. Στην ερώτησή μας για ποιο λόγο να παίρνουν οι γυναίκες χαμηλότερο μισθό από τους άντρες δεν πήραμε ξεκάθαρη απάντηση. Η παράδοση δεν σπάει εύκολα. Βέβαια ο μισθός των γυναικών θα πλησιάζει των αντρών ολοένα και περισσότερο. Μεταξύ των κατοίκων υπήρχανε σοσιαλιστές, κομμουνιστές διαφόρων τάσεων και αναρχικοί. Όταν ρωτήσαμε έναν συνεταιριστή σχετικά με τα θέματα κομματικής πολιτικής η απάντησή του ήταν: «η εργασία ενώνει τους ανθρώπους, η πολιτική τους χωρίζει».

## Η πρωτοβουλία των γυναικών

Η ιστορία της δημιουργίας του *Συνεταιρισμού της Πρωτομαγιάς* στην Gambia της επαρχίας Setubal είναι μοναδική. Η πρωτοβουλία ξεκίνησε από γυναίκες εργάτριες, που απασχολούνταν στο αγρόκτημα επτακοσίων εκταρίων του μηχανικού Jose Paula Borba. Ο ιδιοκτήτης ήταν μόνιμος κάτοικος της πρωτεύουσας. Μετά από ατελέσφορες διαπραγματεύσεις για τους μισθούς απέλυσε όλους τους εργάτες. Αυτοί όμως δεν ήθελαν να μείνουν χωρίς δουλειά και να είναι άνεργοι. Στις 14 Ιουλίου 1975 εικοσιοκτώ γυναίκες και είκοσι άντρες, με τις γυναίκες μπροστά, κατέλαβαν το κτήμα και ίδρυσαν έναν συνεταιρισμό παραγωγής.

Στην αρχή τα πράγματα ήταν δύσκολα. Η αίτηση για την εγγύηση ενός δανείου απορρίφθηκε από τη διεύθυνση γεωργίας. Υπήρξε έλλειψη κεφαλαίων που ήταν απαραίτητα, κυρίως για την πληρωμή των μισθών. Όμως οι ταξικοί σύντροφοι από τη γύρω περιοχή έδειξαν στην πράξη την αλληλεγγύη τους. Κάθε Σαββατοκύριακο δεκάδες άνθρωποι από τις πόλεις έρχονταν να βοηθήσουν στο μάζεμα της σοδειάς. Με δυσκολίες και στερήσεις τα καταφέρανε τελικά. Όταν επισκεφτήκαμε την περιοχή αυτή τον Νοέμβριο του 1975 επικρατούσε ένα κλίμα αισιοδοξίας μεταξύ των συνεταιριστών. Το φάντασμα της ανεργίας είχε εξοριστεί. Όλοι κοιτούσαν με βεβαιότητα το μέλλον. Οι γυναίκες του συνεταιρισμού ήταν περήφανες για το έργο τους.

## Συνεταιρισμός χωρίς απαλλοτρίωση

Ο συνεταιρισμός χωρικών στην Argea της επαρχίας Torre Vedras γεννήθηκε απ' το πνεύμα αλληλοβοήθειας του Κροπότικιν. Δυο Πορτογάλοι που επέστρεψαν από τη Γαλλία τον Οκτώβριο του 1974 έπιασαν δουλειά στο χωριό στο μάζεμα της ελιάς. Ισπανοί εξόριστοι στη Γαλλία τους είχαν μιλήσει για τις κολλεκτίβες κατά τη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου. Στην επαναστατική Πορτογαλία το κλίμα ήταν ευνοϊκό για συνεργατισμό. Οι δύο εργάτες κατάφεραν να βρουν υποστηρικτές για τη δημιουργία ενός συνεταιρισμού. Ένας χωρικός πρόσφερε ένα εκτάριο γης. Μια φιλόνητος κυρία από την περιοχή τους πρόσφερε περισσότερα εκτάρια, με την προϋπόθεση να πληρώνουν τους φόρους.

Ξεκίνησαν τον Ιανουάριο του 1975 με 200 εκτάρια γης, 3000 ρίζες αμπελιών, 2000 ρίζες ελιές και εκτεταμένες καλλιέργειες ντομάτας. Ο συνεταιρισμός πήρε ένα δάνειο τριακοσίων χιλιάδων εσκούδος από τη διεύθυνση γεωργίας και ένα άλλο δάνειο οκτακοσίων χιλιάδων εσκούδος με ευνοϊκούς όρους από μια κρατικοποιημένη τράπεζα. Κατά το «ο καθένας σύμφωνα με τις ανάγκες του» εισήγαγαν έναν «οικογενειακό» μισθό. Στο τέλος της σοδειάς τα έσοδα μοιράζονταν ισοδύναμα σε όλους. Δύο εργάτες γης, οι οποίοι απασχολούνταν σε χωράφια που ο ιδιοκτήτης τους είχε παραχωρήσει στο συνεταιρισμό, κλήθηκαν να αποφασίσουν μέσα σε έναν χρόνο αν θέλουν να προσχωρήσουν και αυτοί στο συνεταιρισμό. Αποφασίστηκε η ίδρυση ενός εμπορικού καταστήματος. Αυτή η οικονομική κοινότητα μου θύμισε τα *μόσαβ σιτούφι*, μια παραλλαγή των ισραηλινών κμπούτς.



## Από την επανάσταση στη μετάβαση

Μέσα σε δύο χρόνια το κέντρο βάρους της πορτογαλικής επανάστασης μετατοπίστηκε από τις λέσχες αξιωματικών και τις πολυθρόνες των υπουργών στα εργοστάσια και στα χωράφια. Το γεγονός ότι η επανάσταση κόστισε πολύ λίγο αίμα οφειλόταν στο ότι ο στρατός ήταν στο πλευρό των επαναστατών. Οι ίδιοι οι στρατηγοί είχαν ξεκινήσει την επανάσταση. Όπως συμβαίνει σε κάθε επανάσταση έτσι κι εδώ υπήρχαν δύο τάσεις: η ριζοσπαστική και η μετριοπαθής. Μετά την καταστολή της εξέγερσης των καταδρομέων στις 25 Νοεμβρίου 1975 η επαναστατική ορμή είχε εκπνεύσει. Η περίοδος των επαναστατικών μαχών στους δρόμους είχε παρέλθει. Οι πολιτικές δραστηριότητες επικεντρώθηκαν στην προετοιμασία των κοινοβουλευτικών και προεδρικών εκλογών. Οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν ήρεμα, οι μετριοπαθείς δυνάμεις πήραν την πλειοψηφία στο κοινοβούλιο και ο νέος πρόεδρος ήταν ένας άνθρωπος του κέντρου. Είχε φτάσει η ώρα να γίνει ένας απολογισμός και να αποτιμηθεί τι είχε φέρει η επανάσταση.

Στα θετικά προσμετρώνται πάνω απ' όλα η κατάργηση της δικτατορίας και η εδραίωση της πολιτικής δημοκρατίας μετά από πάρα πολύ καιρό. Δεν ήταν όμως μόνο αυτό. Ήταν επίσης και το ξεκίνημα της οικονομικής δημοκρατίας με στόχο την κοινωνική δικαιοσύνη. Αναρίθμητες ιδιωτικές επιχειρήσεις μετατράπηκαν σε συνεταιρισμούς. Μετά την ίδρυση εκατοντάδων αυτόνομων παραγωγικών και εμπορικών συνεταιρισμών, στις 29 Ιουλίου 1975 ανακοινώθηκε ο νόμος για την αγροτική μεταρρύθμιση, σύμφωνα με τον οποίο επιτρεπόταν η απαλλοτρίωση όλων των αγροτικών καλλιεργειών με έκταση μεγαλύτερη των επτακοσίων εκταρίων. Αργότερα το ανώτατο όριο ατομικής αγροτικής ιδιοκτησίας καθορίστηκε στα πενήντα εκτάρια. Στην περιοχή Beja της επαρχίας Alentejo το εξήντα τοις εκατό της ιδιωτικής καλλιέργειας γης πέρασε στη διοίκηση συνεταιρισμών. Στην επαρχία Évora μιλούσαν για 250.000 εκτάρια απαλλοτριωμένων αγρών.

Η ίδρυση αυτοδιαχειριζόμενων συνεταιρισμών επεκτάθηκε στην εθνική οικονομία και τη βιομηχανία. Ακόμη και σε περιπτώσεις που για διάφορους λόγους δεν ήταν δυνατό να δημιουργηθούν αυτόνομες συλλογικές επιχειρήσεις, υπήρξε αξιοσημείωτη κοινωνική πρόοδος. Σε όλες σχεδόν τις επιχειρήσεις οι εργάτες παλέψανε για το δικαίωμα συμμετοχής στις αποφάσεις πρόσληψης και απόλυσης εργατικού δυναμικού, για την εβδομάδα 42 εργασιμων ωρών, για διακοπές ενός μήνα κάθε χρόνο και για τον δέκατο τρίτο μισθό. Σε επιχειρήσεις που απασχολούν πάνω από πενήντα εργάτες και εργαζομένους το εκλεγμένο συμβούλιο εργαζομένων είναι αναγνωρισμένο νομικά.

Με αυτές τις κατακτήσεις η Πορτογαλία πήρε το δρόμο για μια οικονομική δημοκρατία. Οι επαναστατικές δυνάμεις φαίνονταν εξαντλημένες. Όλα τα σημάδια έδειχναν πως η χώρα περνούσε πλέον σε μια μεταβατική περίοδο, όπως είχε συμβεί και στο Μεξικό πενήντα χρόνια πριν. Τώρα είναι σημαντική η υπεράσπιση και η εδραίωση των κατακτήσεων, η απόκρουση των αντεπαναστατικών τάσεων και η επέκταση των επαναστατικών επιτευγμάτων.

## Ξανά

*Η ταξική πάλη (...) είναι ένας αγώνας για πράγματα ανεπεξέργαστα και υλικά, χωρίς τα οποία είναι αδύνατον να υπάρξουν πράγματα εκλεπτυσμένα και πνευματικά. Τα τελευταία, παρ' όλα αυτά, κάνουν αισθητή την παρουσία τους στην ταξική πάλη με μια μορφή διαφορετική από τη λεία που πέφτει στα χέρια του νικητή. Εκδηλώνονται σ' αυτή την πάλη σαν θάρρος, χιούμορ, επιτηδειότητα και σταθερότητα. Επενεργούν αναδρομικά και θέτουν συνεχώς σε αμφισβήτηση κάθε νίκη που έχουν πετύχει οι κυρίαρχοι, στο παρελθόν ή στο παρόν.*

Βάλτερ Μπένγιαμιν, *Θέσεις για τη Φιλοσοφία της Ιστορίας*

Στα τέλη της δεκαετίας του '90, σ' έναν τοίχο στο Bairro Alto (την Υψηλή Συνοικία) της Λισαβόνας ήταν γραμμένο:  
**Η ΕΥΤΥΧΙΑ ΘΑ ΕΙΝΑΙ Η ΕΚΔΙΚΗΣΗ ΜΑΣ.**

Η ευτυχία: έννοια παρατημένη πια, “μεγαλοστομία” πνιγμένη στα στεκούμενα νερά της επιβίωσης, της ασφάλειας, της ιδιωτείας. Υπόσχεση της ακινησίας, σαν καρφιτωμένη ψυχή στο εντομολόγιο της ιστορίας των νικημένων.

Οι νικητές υπήρξαν πρόσωπα αισχρά και βασιλέψανε χωλοί στο θρόνο του τρελού αίματος.

Τόσοι αγώνες, τόσες αποτυχίες κι ήττες. Σωριασμένα ερείπια, κι *οι λυπημένοι* να επιμένουν, γιατί γνωρίζουν πως κι οι νεκροί ακόμα δεν είναι ασφαλείς απ' τον εχθρό. Ξανά και ξανά μ' αξιοπρέπεια και άλλες ξεχασμένες λέξεις.

Εκεί να κοιτάς, έλεγε ο τοίχος. Η ελευθερία υπήρξε πάντα νικημένη, όμως *υπήρξε* στις στιγμές των νικημένων.

**Η ευτυχία είναι το αντίθετο των φόβων. Και θα 'ναι η εκδίκησή μας.**

---

[1] Augustin Souchy, *Vorsicht Anarchist!, Ein Leben fuer die Freiheit, Politische Erinnerungen*, 5η έκδοση: Trotzdem Verlag, 1985, (1η έκδοση: Sammlung Luchterhand, 1977).

[2] Αντόνιο ντε Ολιβείρα Σαλαζάρ (1899-1970): Πορτογάλος υπουργός οικονομικών το 1928, έγινε πρόεδρος με δικτατορικές εξουσίες το 1932 και συγκρότησε ένα καθολικό-αυταρχικό κρατικό σύστημα με κάστες.

[3] Η εφημερίδα *Frankfurter Rundschau* στις 19 Φεβρουαρίου 1977 δημοσίευσε συνέντευξη με τον Πορτογάλο γενικό διευθυντή τουρισμού de Freitas, με αφορμή την επίσκεψή του στην Ομοσπονδιακή Γερμανία. Στην ερώτηση αν υπάρχουν ακόμη αυτοδιαχειριζόμενα ξενοδοχεία απάντησε: «Έχουν μείνει πια μόνο δύο».